

Lutki

ZA KUBŁARKI

1 2012

Přihot džěci na džiwadło „Čmjeła Hana“

Němsko-Serbske ludowe džiwadło Budyšin přihotuje tuchwilu nowu inscenaciju za džěci, kiž mjenuje so „Čmjeła Hana“. Hra, kotraž je podobna „Pčołce Ritce“, budže so w hornjo- a delnjoserbsčinyje předstajeć. Swoju premjeru změje hra w Delnej Łužicy hižo w meji. Pozdžišo móžeće ju tež w hornjoserbsčinyje dožiwić. Chcemy k poradženju předstajenja přinošować a džěci w předpolu – přez wotpowědny material a ideje za zaběru w pěstowarni – na hru wobsahowje a rěčnje přihotować. To zdokonjamy jenož z Wašej pomocu.

Wobsahowe ćežišća hry

(słowa, kiž so w hrě mjenuja, su podšmórnyje):

1. žiwjenski rum łuka:

rostliny: kćenjowe rostliny (mlóč, łučna margerita, husaca kwětka, čerwjeny a běły džěcel, łučny zwónčk, mały jatřobnik, rólny hlawač a wowča rutwica) a trawy (łučny liščak, łučny sukač, łučny pasnik)

zwěrjata: insekty (čmjeła, pčołka, bože slónčko, admiral, łastojča wopuš, mała liška, pawownik), ptački (pólny wrobl, módrawka, kós), cycaki (knot, pólna myš, tchór) a dalše zwěrjata (čerwjeny lěsny šlink, rubježny pawk, trawna žaba, zemska krokawa, chěžkaty šlink, płótna ješčelca)

Poki w literatury: Žiwjenski rum sadowa łuka, rjadowak z materialijemi za pěstowarnje a zakładne šule, wudawaćel: Sakska krajna załožba přiroda a wobswět, serbski přełožk: Rěčny centrum WITAJ, skaz. č. L-0/34/06-1

2. fyzikaliske zjawy:

škleńca (staw škleńcy jako kruta a njekruta (židka) maćizna)

Poki w literatury: „Glas – Stoff mit Durchblick“, BennyBlu-Band 147, Verlag Kinderleichtwissen

3. serbske powěšće:

powěšćowe figury (zmij, błudnička, připołdnica, hadžacy kral, wódný muž)

Poki w literatury: „Zmiječk Paliwak“, „Moje lěto z Bobakom“, „Serbske powěšće“, kwartetna hra „Bajki, pěsnje, drasty“, DVD „Jasna a krasna“ a druhe

4. mediciniske zastaranje:

chorownja

Poki w literatury: W chorowni, RCW/LND 2002, ISBN 3-7420-1247-9

Rěčne ćežišća hry

Direktne prašenja na džěci:

Štó da ty sy?

Kak ty rěkaš?

A wy, sće wy tež druhdy na łukach po puću?

Kajke kwětki wy znajće?

Štó na łukach wšitko bydli?

Móžeće wy spěwać?

Znajće spěw „Čmjeła Hana“? (*Lutki 1-2012 str. 16*)

Słowoskład (wuběr):

čmjeła (křidleško, mały kakačik, nós)

čuchać, nuchać, lětać, škrěćeć, złamać sej, pluwać, płuwać

złamane, swjerbjeć, sej hubu/šnutu spalić

tołsta, zatołkany, wóni, sćerpnosć, chribjet, mučny, sony, so džěc, džiw

medikamenty (krjepki, žałba, tablety, hórka medicina), chorobna sotra,

wyšši lěkar, wustrowić so

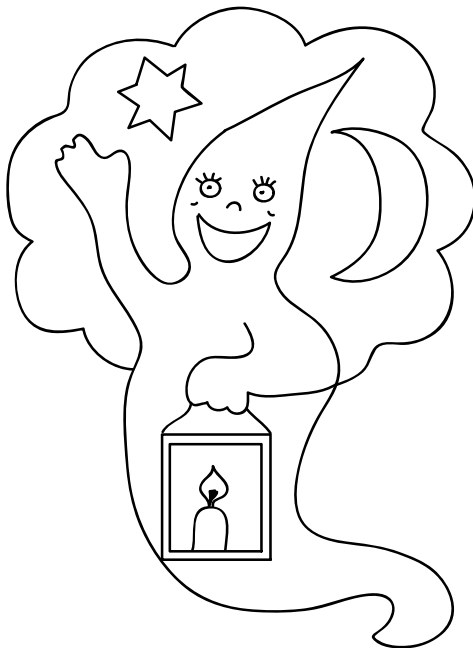
Błudnička

Čmowa nóc so rozlěha
na wjes, lěs a na pola.
Přiroda je wočichła –
a tež džěci měrnje spja.

Što pak we čmě błyskota?
To je mała błudnička.
Zaskakuje wjesele,
pócmje so jej derje dže.

Džěci, kiž so zabłudža,
błudnička dom' přewodža.
Za to so jej džakuja.
Z pjenjezom ju zwjesela.

Wórša Šotćic

»»» Didaktiske doporučenja «««

K přerjemu wobsahowemu čezišću:

– *žiwjenski rum tuka* –

W Lutkach namakaće na stronach 9 do 11 wobrazowu stawiznu k wumolowanju, kiž hodži so derje k přerjemu zeznaću džěci z čmjełu Hanu. Z pomocu džěcom znateje figury Witko chcemy tutu wobšěrnú tematiku zawjesć. Na titulaku spóznaće derje wonkownu staturu čmjeły Hany, ze swojimi za rěčny přihot wažnymi detailemi (tołsty brjuch, małej křidlešce, kałačik). Detaile džěcom wosebje potom napadnu, hdyž wobraz wopisuja a wumoluja. Za zaběru z džěcimi w pěstowarni móžeće sej ilustracije z Lutkow skopěrować a powjetšić.

Z dalšimaj stronomaj chcemy Was pohonjeć, z džěcimi rostliny a zwěrjata na łuce wobkedźbować. Hdyž wobhladaće sej z džěcimi natwar kćenja, zrozumja lěpje na stronje 16 wozjewjeny spěw „Čmjeła Hana“, w kotrymž rěči so wo mjehkich móškach, słódkich próškach.

Dalše zaběry z džěcimi k tutej tematice:

- zeznaće wosebitosćow pčołkow, čmjełow a wosow (hlej tež str. 6), wopyt pčołarja
- wobkedźbowanje insektow z pomocu lupy a wobkedźbowanskich škleńcow
- zarjadowanje terarija, insektarija abo herbarija w pěstowarni

K druhemu wobsahowemu čezišću:

– *škleńca* –

W dziwadłowej hrě powěda čmjeła Hana džěcom, zo je při lětanju do wokna prasnyła a sej křidleško złamała. Rozjasni jim tež, zo bě škleńca při nastaću běžita a hakle pozdžišo kruta mačizna, kiž je přewidna kaž powětr. Tutón fyzikaliski zjaw móžemy mjenšim džěcom z pomocu eksperimenta z wodu předstajić:

Napjelńće škličku hač do połojcy z wodu. Pokazajće džěcom, zo je zadžěwk jara mały, hdyž z porstom powjerch wody přewinjemy. Stajće škličku do zamróžaka. Něšto hodžin pozdžišo je woda zmjerznyła. Zadžěwk na powjerchu wody je nětko tak wulki, zo njemóže so wjace z porstom přewinýć.

K třécemu wobsahowemu čezišču:

– *serbske powěšćowe postawy* –

Serbske powěšćowe figury džiwadłoweje hry „Čmjeła Hana“ předstajamy skrótka w Lutkach na stronomaj 12 a 13. Zmij je džěćom zawěšće hišće z ptačokwasneho programa Serbskeho ludoweho ansambla w pomjatku. Hadžacy kral je derje wopisany w knize „Džěćo a hadžacy kral“ z rjadu „Bajka“ Ludoweho nakładnistwa Domowina. Błudničku předstajimy na stronje 3 z małym hrónčkom Wórše Šołćic. Wódny muž, kiž hraje w džiwadłowej hrě jenož pódlansku rólu, bě wobsah našeho poslednjeho wudaća (Lutki 4-2011). Připołdnica hodži so wosebje w léčnym času derje do pěstowarskich zaběrow zapřijeć.

Namjety za zaběru z džěćimi:

- zeznaće připołdnicy (Štó je připołdnica? Kak wupada? Što čini?), wumolowske łopjeno
- Čehodla hrozy připołdnica ze serpom? – prawe zadžerženje na slóncom (škit před slóncom z pomocu wotpowědneje drasty, hrajkanišća w chlódku, kosmetiske produkty, pić w dosahacej měrje atd.)
- powěšć wo připołdnicy a džěła z lenom, zeznaće jednotliwych džěłowych kročelow wobdžětanja lena
- stawizna za pohibowanje „Připołdnica a cokerowe tity“ ze „Zběrka materialijow za kubłarki I“, wudawaćel RCW 2008

K štwórtemu wobsahowemu čezišču:

– *chorownja* –

Čmjeła Hana je sej křidleško zlamala a dyrbi do chorownje. Što tam wšitko dožiwi, Wam tu hišće njepreradźimy. Ale tema „chorownja“ skića mnoho móžnosćow zaběry z džěćimi tež w pěstowarni. Mały zazběh temy namakaće w Lutkach na stronomaj 14 a 15, hdžež wozjewimy krótku stawiznu k předčitanju a ilustraciji, kiž matej džěći do powědanja wabić.

Dalše zaběry z džěćimi k tutej tematicke:

- zeznaće džěłow čěla (plakaty, molowanki k temje „To sym ja“, sportowe hry atd.)
- wopyt džěćaceje lěkarki (zeznaće lěkarskeje rumnosće a někotrych přepytowanskich móžnosćow w zhromadnosći pěstowarskeje skupiny)
- zarjadowanje chorownje za klanki a bariki w pěstowarni
- wuwicu džěšća wotpowědowace powučenje „Kak móžu njezbožam zadžěwać?“ a „Kak zadžeržu so w padže njezboža?“ (wołanje wo pomoc, wolenje tel. č. 112 atd.)
- profesionalna zubna profylaksa w pěstowarni

Pčotki, čmjeły, wosy

swójba: kozokřídlače, kałate wosy

kałanje:

- kałaja jenož žónske zwěrjata (džěłačerki a matki/kralowny)
- muske zwěrjo (trut) nima kałachik
- kałanje słuži k zakitowanju hnězdow
- čmjeły rědšo kałaja hač pčotki a wosy

pokiw: *Twjerdjenje, zo je kałjenje čmjeły abo wosy hórše hač kałjenje pčotki, njeje wěrne.*

eusocialne ludy:

- jeničce matka je płódna
- njeplódne džěłačerki wukonjeja džěła (twar hnězda, hladanje jejkow, pytanje za picu)
- pola čmjełow a wosow je tak, zo wopłódžena matka jako jenička cyłeho ludu přezymuje, džěłačerki zahinu, přenje larwy w nalěcu dyrbi sej matka sama čahnyć, potom přewzaja to džěłačerki
- w nazymje so nowa kralowna wutwori a truty spłodža, kiž nowu kralownu wopłodźuja
- jeničce lud pčotkow přezymuje jako cytk a produkuje tohodla k zastaranju měd (nektar a kćenjowy proš, přesadženy z antibakterielnymi slinami ke konserwěrowanju)

zajimawostka: *Splah pčotkow, wosow a čmjełow je hižo pola larwow postajeny. Z njewopłódženych jejkow wuwija so truty. Z wopłódženych jejkow nastanu džěłačerki a z wosebitym picowanjom wuwije so z tutech jedna matka/kralowna. Larwy wuwijawa so w płastach.*

hnězdo:

- twarska maćizna: samoprodukowany wósk a papjera, hlina, włosy, rostlinske džěle
- forma: konstrukcije z maksimalnym zalutowanjom materiala, optimalnym rumnostnym wužiwanjom a njesměrnej stabilitu
- hnězda wosow a čmjełow wužiawaja so jenož jedne lěčo (twarja so kóždy lěto w nalěcu znowa)

zajímavostka: Čmjeły twarja sej zwjetša doś njerjadowane wóskowe hnězda z kulowatymi nektarowymi wužtobinami a larwowymi kolebkami.

zežiwjenje:

- larwy wosow picuja so ze zwěrjećim rozměškom (na př. z insektow)
- dorosćene wosy zežiwjeja so z rostlinow (na př. ze sadom)
- pčołki a čmjeły zežiwjeja so z kćenjowym průškom a nektarom

wužitk:

měd (pčołki), zničjenje škódnikow (wosy), wopłodjenje sadowcow a zahradowych kulturow

zajímavostka: Čmjeła zamóže při nižich temperaturach lětać hač pčołka. Wona móže křidlešce tež bjez muskulatury, kiž za lětanje trjeba, pohibować a tak swoju temperaturu dđeržeć, tež hdyž njelěta. Tohodla je jara wažna za wopłodjenje rostlin při niskich temperaturach.

Kak rozeznawamy wšelake družiny?

Wosy woznamjenjeja so jasnje ze žolto-čornej warnowanskej barbu. Wone maja dołhi, swižny twar čěla. Pčołki su zwjetša mjenje napadne. Jich barba je bóle nabruń. Najnapadniša je 1,8 do 2 cm dołha čmjeła. Wona je tołsta a ma somočane čorne kosmički. Wokoło hrudže a druheho džěla zadnjeho čěla ma zwjetša žolty přčný pas. Zadnje čělo je zwjetša běle.

Što mamy wobkedźbować?

Kožokřidłače kałaja jenož, hdyž so wohrožene čuja. **Potajkim:** Njemachajće wokoło so! Wostańće měrni! Keđzbujće při jědži, zo so žadyn insekt do huby njedóstanje! Poskićće napoje za džěci z trosku!

Prěnja pomoc při kaŕnjenju:

- kałáčik (jenož pola pčołki, dokelž ma kótwičku) z pincetu wučahnyć
- jěd wučahnyć (pomocny srědk „Aspivenin“ z apoteki)
- brěčku cyble na ranu tłócić (15 min.), ranu z mjedom, namočenym cokorom, rozmjatym dołhim putnikom abo žałbu namazać abo (z lodom) chłódzić

Přeprošenje na dalekubłanje kubłarkow

Po tym zo je so na lětuše přenje dalekubłanje kubłarkow telko wobdžělnikow přizjewiło, zo njebě móžno, wšitkich přiwrzać, poskićuje Rěčny centrum WITAJ dalše zarjadowanje k temje **Rěčne spěchowanje džěci na zakładze wobrazowych knižkow – metoda „dialogiskeho čitanja“**. Tute wotměje so pónđzelu, 21. meje 2012, wot 15:30 do 18:00 hodž. w sydarni RCW na Póštowym naměsće 3 w Budyšinje.

Rěčna terapeutka Wanda Wokowa z Budyšina wěnuje so w zarjadowanju wšelakim metodam spěchowanja serbskorěčnych kmanosćow džěci w starobje wot dweju do pjeć lět. Do srjedžišća staji při tym jedyn ze zakładnych pedagogiskich srědkow: wobrazowe knižki. Na zakładze wšelakich rěč spěchowacych technikow pokazuje, kak hodži so přez wobhladowanje knihow z džěćimi – hač z jednotliwcami abo w skupince – zaměrnje aktiwne nałožowanje rěče džěci spěchować. Přez „zhromadne čitanje“ stawizny z jeje wobrazami njeje kniha wjace jenož zakład za zrozumjenje předneseneho słowa, ale runočasnje tež srědk, kiž aktiwne wužiwanje rěče džěci w komunikaciji z kubłarku zmóžnja. Wědomostne studije dopokazuja, zo prawidłowne nałožowanje metody dialogiskeho čitanja rěčne wuwice džěci – pasiwne kaž aktiwne – pozitiwnje wobliwuje. Zaměr dalekubłanja je:

- sej wuwědomić, kotre strategije rěčneho kubłanja džěci so hižo nałožuja
- nowu metodu „dialogiske čitanje“ a jeje strategije zeznać
- so w jeje nałožowanju wukmanić
- składnosć k fachowej wuměnje poskićić

Prosmy wo přizjewjenje w Rěčnym centrumje WITAJ pod tel. 03591 / 550 400 **hač do pjatka, 11. meje 2012**. Na zarjadowanju zběra so wobdžělniski přinošk we wysokosći 10,00 €.

Lutki – 11. lětnik, wuchadža 4 króć wob lěto
cyłkowne zhotowjenje: Domowina – Zwjazk Łužiskich Serbow z. t.,
Rěčny centrum WITAJ

hłowna zamołwita: Silwija Wjeńcyna
fota: NSLDž (titul), pixelio.de/Michael O. (str. 6), pixelio.de/Hannes Keller, Sontheim (str. 7)
Rěčny centrum WITAJ, Póštowe naměsto 3, 02625 Budyšin,
telefon: (0 35 91) 55 04 00, e-mail: witaj-bautzen@sorben.com